

Nacionalinės kultūros padėtis postnacionalizmo epochoje

Rasa Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas, Tiltų g. 17, 01101 Vilnius, geokdepe@gmail.com

Anotacija: Straipsnyje nacionalinės kultūros padėtis dabartiniame pasaulyje aptariama plačiame sociopolitiniame kontekste, ypač per santykį su nacionalizmu, demokratija, žmogaus teisėmis, neoliberalizmu, nacionalinės istorijos naratyvu ir nacionalinio paveldo konceptu. Analizuojamos nacionalizmo silpnėjimo priežastys moderniose liberaliose visuomenėse ir Lietuvoje, aptariami jam išskylantys socioekonominiai iššūkiai ir grėsmės. Daroma išvada, kad be nacionalinės savimonės ugdymo neįmanoma išlaikyti nacionalinio tapatumo kaip piliečių solidarumo ir lojalumo savo valstybei šaltinio. O istorijos ar paveldo perinterpretavimas iš kosmopolitinės perspektyvos ne tik linkęs iškraipyti istorinę tiesą, bet ir kurti anachronistinius, dabartinių ideologinių srovių paveiktus, praeities vaizdinius bei reprezentacijas.

Esminiai žodžiai: *nacionalizmas, demokratija, žmogaus teisės, nacionalinė istorija, nacionalinis paveldas, postmodernizmas, dekonstrukcija, politikorektiškumas.*

Įvadas

Nors nacionalinė kultūra tebėra vienas pamatinių valstybę ir piliečius vienijančių veiksnių, tačiau šiandien ji patiria rimtus iššūkius. Gyvename laikotarpiu, kai bet kurios nesankcionuotos nacionalizmo apraiškos ar net užuominos į jį, kaip ir sovietmečiu, politinėje erdvėje vėl tampa įtartini ir nepageidautini, išskyrus kol kas dar laisvą valstybinių simbolių naudojimą nacionalinių švenčių metu. Akademinėje ir apskritai Vakarų intelektualinėje terpėje dominuojantys kairieji mąstytojai seniai įtvirtino neigiamą nacionalizmo kaip „karingo“, „netolerantiško“, „autoritariško“, „ksenofobiško“, „linkusio į smurtą ir atskirtį“, būdingo „kraštutinei dešinei“ ir pan. vaizdinį (McLaughlin, 1996, p. 241–261). Tokia tautinių aspiracijų traktuotė, kaip ir vis dažniau pasitaikantis pabrėžtinai viešas jų atmetimas, nepaisant realių faktų ir argumentų,

turi daug priešasčių ir šaltinių. Vienas jų – klaidingas nacionalizmo tapatinimas su kolonializmu, antisemitizmu ir ypač nacizmu (Hazony, 2023, p. 37–42), kuris iš tiesų buvo jo priešingybė – imperialistinė ideologija, iškėlusia vieną tautą aukščiau kitų ir siekusi jas sau pavergti. Tačiau nacionalizmas nėra įprasta ideologija, nors ir gali įgauti bei dažnai įgauna tam tikras politines ar propagandines formas, o tautos kaip aiškiai kultūriškai ir geografiškai apibrėžtos bendruomenės savivokos ir savižinos būdas, sąveikoje su demokratiniu režimu, orientuotas užtikrinti visų piliečių lygiateisiškumą prieš įstatymą ir kitus piliečius, nepriklausomai nuo jų kilmės, statuso ar ekonominės padėties, su sąlyga, kad jie bus lojalūs valstybei. Žinoma, tai labiau modernaus pilietinio, o ne etnolingvistinio nacionalizmo, kuriam svarbiau buvo ne mažumos, o titulinė tauta, apibrėžtis. Tačiau šiandien nacionalizmui, kad ir kuriuo iš jo modelių remtusi modernios valstybės, kyla pavojus ne tik iš į sąmonę įkaltų klaidingų ir negatyvių jo vaizdinių, bet ir iš socioekonominių realiųjų – suverenią nacionalinių valstybių galią peržengiančių ir ją silpninančių transnacionalinių korporacijų kapitalizmo ir globalizacijos, ardančios suverenių valstybių sienas bei pilietybės institutą, ir sava valia ar prievarta skatinančios didžiules žmonių mases palikti savo gimtines ir ieškoti geresnio gyvenimo kitose šalyse. Tačiau vis labiau multikultūralėjančiose visuomenėse kaip reakcija į šiuos procesus gimsta ir gynybinis, apsauginis nacionalizmas, arba tai, ką kai kurie analitikai laiko postnacionalizmu, nors ši sąvoka yra gerokai platesnė ir tuo pačiu prieštaringesnė. Ji gali reikšti tiek minėtą antinacionalizmo tendenciją, tiek ir naujų nacionalizmo formų paieškas iš esmės jam vis labiau priešiška tampančioje aplinkoje.

Jeigu nuo XIX a. vid. europiečiai siekė sutapatinti valstybę ir tautą, o tai ir yra nacionalizmo politinio tikslo esmė, tai šiandien abu šie pamatiniai dėmenys silpninami ar klibinami, o juos jungę „klijai“ – nacionalinė kultūra ir paveldas – patiria vis stipresnius postmodernistinės dekonstrukcijos išpuolius. Antai šalies ateities raidos vizijose Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ ir „Lietuva 2050“, kurių sukūrimui buvo mesti nemenki intelektualiniai ir finansiniai ištekliai, net nebėra žodžio „tauta“, todėl jos pelnytai gali būti pavadintos „postnacionalinėmis“. Tačiau, jei nelieka tautos, kas tuomet legitimuoja pačią valstybę ir palaiko demokratiją? Kita vertus, kas tuomet yra įstatymų leidybos ir įgyvendinimo šaltinis, jeigu LR Konstitucijos Preambulėje vis dar teigiama, kad „valstybę kuria tauta“? Todėl šiuo straipsnio *tikslas* – apsvarstyti nacionalinės kultūros perėjimo į postnacionalinę stadiją priežastis bei formas ir ypač šio perėjimo nulemtas sąsajas tarp tautos (demos) ir demokratijos, kurias kai kurie įsibauginę analitikai jau linkę pakeisti neigiamai konotuojamo populizmo sąvoka (Blokker, 2005, p. 371–389) (nors iš esmės populus reiškia tą patį, ką ir demos). Taip pat paliesime ir svarbiausių nacionalinio tapatumo kūrimo ir palaikymo dėmenų – nacionalinės istorijos ir nacionalinio paveldo – būklės klausimą šiuolaikinės pasaulėžiūros lauke ir ypač per santykį su žmogaus teisėmis. Pastarosios, kaip žinia, nors yra kilusios iš krikščioniškosios ir humanistinės kultūros, dabar patiria postmoderniosios dekonstrukcijos bei politinės apropiacijos iššūkius, verčiančius jas žmogaus teisių ideologija.

Nacionalizmo, demokratijos ir kultūros sąsajos

Nepaisant anksčiau minėtų sunkumų ir kliūčių, tautiškumo idėja vis dėlto tebėra daugelio valstybių politinės vaizduotės ir kolektyvinio tapatumo pagrindas¹. Tai nereikia, kad politinio nacionalizmo ir kultūrinio tautiškumo formos amžiams bėgant buvo statiškos ir nekintančios. Priešingai, nacionalizmas visada buvo dinamiškas reiškinys, lanksčiai prisitaikantis prie naujų sociopolitinių iššūkių ir galimybių – būtent ši jo savybė leidžia paaiškinti jo atsparumą ir gajumą, tad galbūt dabartinė jo atmetimo stadija irgi tėra laikina būklė.

Per pastaruosius du šimtmečius Vakaruose įvyko du reikšmingi, nacionalizmo nulemti, pokyčiai: 1) beveik visuotinis politinės erdvės pertvarkymas iš painios imperijų, monarchijų, miestų-valstybių, protektoratų ir kolonijų raizgalynės į vieningą tarptautinių santykių sistemą, kurios subjektais tapo modernios nacionalinės valstybės, pasišovusios lygiagrečiai įgyvendinti savus „tautos kūrimo“ projektus, kurių tikslas buvo visoje valstybės teritorijoje suformuoti bendrą nacionalinį tapatumą, kultūrą ir kalbą ir 2) beveik visur jose, vietoje ankstesnių ikiliberalių ar nedemokratiškos valdymo formų, tokių kaip monarchijos, oligarchijos, teokratijos, karinės diktatūros, komunistiniai režimai ir t. t., buvo įtvirtintas demokratinis valdymas. Tai rodytų, kad esama tiesioginio ryšio tarp tautos kūrimo ir demokratijos (nors, istorijos tėkmėje, žinoma, būta ir yra įvairių nuokrypių nuo šio modelio. Toli ieškoti nereikia – prisiminkime kad ir Lietuvą po 1926 m. gruodžio 17-osios perversmo, iš demokratijos atkritusią į, kad ir „aksominį“, autoritarizmą).

Žinoma, sklandžiam tautos kūrimo ir išlaikymo procesui galėjo mesti iššūkį šalyje gyvenanti gausi etninė grupė ar grupės, likusi (-ios) už titulinės tautos ribų – tai būtų vadinamasis mažumų nacionalizmas, kaip antai škotų Britanijoje, katalonų Ispanijoje, flamandų Belgijoje, kvebekiečių Kanadoje ar pan. politinės aspiracijos. Tačiau iš esmės nacionalizmas savo klestėjimo metu XIX–XX a. 1-ojoje pusėje veikė kaip sėkmingas integracinis modelis, į tautos kūrimo darbą įtraukiantis įvairių grupių bei sluoksnių atstovus, siekęs išlyginti istoriškai susiklosčiusius socialinius, kultūrinius ir ekonominius skirtumus. Prie to prisidėjo ir kalbos, kultūros bei tapatumo standartizacija, ir palaipsnė pilietinių, politinių bei socialinių teisių plėtra visiems piliečiams, o nacionalinė kultūra, remdamasi naujaisiais / senaisiais mitais, simboliais ir ritualais, formavo ir palaikė tautinio bendrumo, ištikimybės ir priklausomybės nacijai jausmą. Taip ji tapo visų tautiečių pasidalijamu ir gausinamu turtu – bendra nuosavybe ir paveldu. Tačiau ten, kur šie integraciniai bei mobilizaciniai „tautos statybos“ uždaviniai nebuvo pilnai pasiekti arba strigo, atskirose bendruomenėse išliekanti kolektyvinio tapatinimosi su tauta stoka turėjo reikšmingų padarinių. Per menkai į nacionalinę kultūrą įtraukti arba patiriantys socioekonominę atskirtį piliečiai paprastai tapdavo mažiau atsparūs

¹ Pavyzdžiui, politinis analitikas Willas Kymlicka nacionalizmo perspektyvas liberalėjančiame pasaulyje vertino pakankamai optimistiškai (Kymlicka, 2004, p. 227–268).

kitų valstybių įtakai ar priešišškai propagandai (tokią grėsmę XX a. 1-ojoje pusėje daugeliui Vidurio ir Rytų Europos valstybių, visų pirma, kėlė rusiškasis bolševizmas, savo šalininkams bei simpatikams telkti puikiai išnaudojęs socialines ir kultūrines šių valstybių vidaus problemas bei įtampas). O karo pavojaus atveju politiškai ir kultūriškai nesusipratę piliečiai net galėjo kelti realią riziką valstybės išlikimui, pasitarnaudami priešui kaip vadinamoji „penktoji kolona“. Taigi įtrauktųjų į tautinę bendruomenę ir pilietybės imties didinimas, iki visų įmanomų socialinių sluoksnių ir geografinių valstybės periferijų, šalia tapatybinio dėmens apimantis ir bendrųjų sociopolitinių teisių plėtra, taip pat buvo reikšminga tautinės valstybės savisaugos priemonė, skirta tai valstybei sustiprėti tiek viduje, tiek ir dėl santykio su kaimynais. Todėl tokios paslaugos kaip švietimas, socialinė rūpyba ar medicina anksčiau ar vėliau privalėjo tapti ne tik visiems piliečiams vienodai prieinamos, bet ir skatinti minėtą piliečių integraciją per bendrą tikslą – „gerovės valstybės“ kūrimą. Taip nacionalinė valstybė sprendė iškart kelis uždavinius – visuotinio politinio įtraukimo, piliečių savivaldos stiprinimo ir skirtingų luomų bei grupių, elito ir masių, kolektyvinio solidarumo jausmo kūrimo bei palaikymo. Tai, kaip ir bendra, skirtingus gyventojus, nepaisant jų kilmės ar socialinio statuso, vienijanti kalba, kultūra ir tapatumas išliko svarbūs iki šiol, kadangi taip pat yra jų kolektyvinio orumo ir savigarbos šaltinis. Dar daugiau – tautinis tapatumas, greta to, įgauna ir transcendentinį matmenį, nes skatina individus peržengti savo siauro egoizmo ir mirtingumo ribas, susiedamas juos su kažkuo, kas egzistuoja daug ilgesnį laiką nei jų fizinis gyvenimas ir padeda nutiesti tiltus tarp praeities ir ateities kartų (Anderson, 1983; Gans, 1998, p. 159–80).

Jei demokratija pagal apibrėžimą yra „tautos valdžia“, tai pavieniai individai pirmiausia turi save suvokti kaip priklausančius tautai ir kaip turinčius teisę save valdyti, t. y. piliečius. Piliečiai atlieka savo pareigą valstybei rinkdami nacionalinius įstatymų leidybos organus, o jų pilietines teises savo ruožtu saugo nacionalinės konstitucijos ir politiniai institutai. Tačiau šis, nacionalinis, pilietybės modelis Vakarų demokrati-jose teoriškai ir praktiškai dominavęs pastaruosius 150 metų, rėmėsi ir prielaidomis, atvedusiomis jį prie šiuolaikinės – liberalios pilietybės sampratos, kur šie tautiečių solidarumo ir lojalumo valstybei ryšiai jau nebėra savaime suprantami ir stiprūs. Nuo XX a. 10-ojo dešimtmečio vis daugiau žmonių pradėjo abejoti tautinių valstybių, kaip tinkamos pilietybės apimties kūrimo šaltinio, pagrįstumu ir būtinybe. Šiandien didžiama naujųjų, postnacionalinio pilietiškumo, modelių remiasi prielaida, kad galime nutraukti ryšį tarp liberalios demokratijos ir tautiškumo. Siekiama sukurti tokias liberalaus pilietiškumo formas, kurios nebebūtų įsišaknijusios nacionalinėse institucijose ir kurios iš piliečių nebereikalautų bendros kalbos, kultūros, tapatumo ir lojalumo valstybei. Taigi nors nacionalizacijos ir liberalizacijos procesai Vakaruose vyko paraleliai nuo pat XVIII a. pab. iki XX a. 2-os pusės, tačiau šiaurėje jie jau gali būti atskirti vienas nuo kito. Šiuolaikinis liberalizmas yra veikiau universalistinis ir individualistinis projektas, o tautiškumas išlieka partikuliaristinis ir kolektyvistinis.

Ši vidinį prieštaravimą Vakarų valstybių demokratizacijos istorijoje iliustravo tradiciškai susiklostęs atsisakymas suteikti rinkimų teisę imigrantų grupėms ar religinėms mažumoms, motyvuojant tuo, kad jos nebuvo ar negalėjo tapti visateisiais tautos nariais (tai atsispindi, pavyzdžiui, „krikščioniškos Amerikos“ ar „baltosios Australijos“ sąvokose, kuriose politinės Amerikos ar Australijos naujakurių kolonistų politinės tautos buvo apibrėžiamos remiantis tam tikrais religiniais ar rasiniais požymiais). Ši skirtis atsispindėjo ir pagal lytį koduojamose tautos sampratoje, kur vyrams ir moterims buvo suteikiamos skirtingos pilietinės teisės ir pareigos. O kadangi tautos dažnai būdavo apibrėžiamos tokiais neliberaliais būdais, daugelis šios padėties kritikų teigė, kad geriausias būdas skatinti didesnę liberalizavimą arba demokratizaciją yra tiesiog atskirti demokratinės pilietybės idėjas nuo tautiškumo idėjų. Vis dėlto Vakarų valstybės šiuos prieštaravimus dažniausiai sprendė ne atsisakydamos tautiškumo svarbos, bet jį liberalizuodamos ir demokratizuodamos – Australijos politinė tauta iš „baltųjų“ tautos buvo pertvarkyta į „daugiakultūrę“, amerikiečių – iš krikščioniškos į daugiakonfesę, imta įstatymiškai ir papročių pertvarkymu skatinti lyčių lygybę ir pan. Taigi didesnis liberaliosios demokratijos lygis Vakaruose buvo pasiektas ne atsisakant tautinės pilietybės idėjos, bet iš naujo apibrėžiant tautiškumą labiau įtraukiančiomis liberalesnėmis ir demokratiškesnėmis sąvokomis. Tačiau šiandien ryšys tarp demokratijos ir tautiškumo nebėra akivaizdus. Nors formaliai nacionalinės valstybės kaip tarptautinių santykių subjektai išlieka, tačiau, ypač nuo XXI a. 2-ojo dešimtmečio, ėmė didėti transnacionalinių liberalių politinių darinių, tokių kaip, pavyzdžiui, Europos Sąjunga, vaidmuo. Kita vertus, įvairūs demokratijos matavimo indeksai bei tendencijos rodytų, kad jos pasaulyje vis mažėja, prabylama apie postdemokratijos erą. Šio termino autorius sociologas Colinas Crouchas teigia, kad postdemokratinė visuomenė – tai visuomenė, kuri ir toliau naudojami visomis demokratijos institucijomis, tačiau jos vis dažniau tampa formaliu apvalkalu. Energija ir inovacinis veržlumas iš demokratinės arenos pereina į siaurus politinio ir ekonominio elito sluoksnius (Crouch, 2004). Tokioje visuomenėje piliečiai netenka bendrų tikslų: žmonėms, ypač žemesnės klasės atstovams, vis sunkiau identifikuoti save kaip tam tikrą aiškiai apibrėžtą grupę, todėl jiems sunkiau orientuotis į jiems atstovaujančias politines partijas. Dėl to daugumoje demokratinė šalių politinių partijų ideologinės pozicijos tapo labai panašios. Tai reiškia, kad rinkėjai neturi iš ko rinktis. Dėl to politinės kampanijos labiau primena reklamą – griebiamasi įvairių viešųjų ryšių triukų, kad tik šie skirtumai atrodytų didesni. Be to, svarbiu rinkiminių debatų objektu tapo privatus politikų gyvenimas, o ištis visuomenei svarbūs ar „jautrūs“ klausimai lieka neaptarti. Taip pat dėl globalizacijos poveikio valstybėms tampa beveik neįmanoma pačioms formuoti savo ekonominę, socialinę, o pastaraisiais metais – jau ir kultūrinę politiką. Sprendimų teisė ir atstovavimas tarptautinėje arenoje perleidžiamas transnacionalinėms struktūroms, tačiau tokio lygio politiką labai sunku kontroliuoti „iš apačių“, demokratinėmis priemonėmis. Be to, globalizacija suteikia transnacionalinėms korporacijoms daugiau politinių svertų, nes jos gali

išvengti federalinio reguliavimo ir daryti tiesioginį poveikį bei spaudimą konkrečios šalies ekonomikai. Galiausiai, dėl neoliberalaus naujosios viešosios vadybos (neoliberalizmo) modelio išsigalėjimo, visur stumiama idėja privatizuoti viešąsias paslaugas. O privatizuotas institucijas sunku kontroliuoti demokratinėmis priemonėmis, jos, kitaip nei valdžia, nėra lojalios žmonių bendruomenėms nei linkusios rūpintis jų interesais, kadangi siekia individualaus pelno, o ne visuomenės gerovės.

Kodėl taip atsitiko? Liberaliąją demokratiją dažniausiai teoriškai įsivaizduojame kaip įgyvendinančią tris skirtingus principus: (a) socialinio teisingumo užtikrinimo; (b) politinio atstovavimo, kai atvirai ir nevaržomai svarstomi bei sprendžiami piliečių daugumai svarbūs viešieji reikalai; ir c) asmens laisvių bei teisių įgyvendinimo. Kaip jau minėta, šiandien dėl globaliųjų ekonominių jėgų spaudimo valstybė nebepajėgia užtikrinti teisingumo ir lygybės visiems piliečiams, dėl to didėja socialinė atskirtis, vėl formuojasi privilegijuotųjų ir marginalizuotųjų grupės (Kotkin, 2023). Tinkamą politinį atstovavimą ir atskaitomybę kaip ir grįžtamąjį ryšį tarp valdančiųjų ir valdomųjų taip pat ima užgožti transnacionalinių politinių subjektų iš viršaus nuleidžiami sprendimai. Sunkiausia, atsižvelgiant į santykį su nacionalizmu, atrodytų yra apibrėžti trečiąjį principą, tačiau praktika rodytų, kad dalyvavimas nacionalinėje kultūroje toli gražu neslopina individo autonomijos ir pasirinkimo galimybių, priešingai, ji yra terpė, kuri tą laisvę ir įprasmina, padėdama jai peržengti individualaus egoizmo ribas. Tačiau jei nacionalinė kultūra nyksta arba patiria slopinimą, ideologinius suvaržymus ir išorinę kontrolę, sąlygos jos puoselėtojams veikti irgi prastėja, kartu tapdamos mažiau patrauklios ir jaunosioms kartoms (Margalit ir Raz, 1990, p. 449). Dėl šios priežasties liberalus įsipareigojimas asmens laisvėms ir teisėms ginti gali būti išplėstas, priimant ir įsipareigojimą užtikrinti nuolatinį nacionalinės kultūros gyvastingumą siekiant didesnių piliečių laisvių. Bet visi šie trys dalykai taip pat neišvengiamai reikalauja grupinio pasitikėjimo ir solidarumo, kurį ir teikia nacionalizmas, ir visi jie šiandien, deja, yra atvirai ardomi. Socialinį teisingumą ardo sisteminis neteisingumas, nelygybė ir atskirtis (šiuliakinė neoliberalizmo ideologija ypač mėgsta pabrėžti meritokratijos privalumus, tačiau iš tiesų juos naikina). Viešieji politiniai reikalai tampa privačiais ir savanaudžių elitų apdairiai atskiriami nuo daugumos piliečių kontrolės ar poveikio, jiems paliekant bedantį piktinimąsi ir paskalas socialiniuose tinkluose, kaip ir viešųjų demokratinių politinių debatų imitaciją valstybės ar medijų korporacijų kontroliuojamoje žiniasklaidoje, o kritikų burnos užčiaupiamos arba jie sulaukia parodomųjų sankcijų. O asmens laisvės bei teisės vis labiau siaurėja ir menksta, kartu randantis naujoms privilegijuotosioms grupėms, monopolizuojančioms teisę į „žmogaus teises“ ir, kaip to padarinys, suklesti dvejoji, joms ir visiems likusiesiems taikomi, standartai.

Jei tautinė kultūra nebėra visuotinai palaikoma ir gerbiama, tai jos narių orumui ir savigarbai taip pat iškyla grėsmė, kadangi žmonių savigarba siejama ir su pagarba, kurios užsienio valstybių ir piliečių akyse sulaukia (arba nesulaukia) jų tautinė grupė (Margalit ir Raz, 1990). Tačiau jeigu bendrapiliečiai vis mažiau dalijasi bendra kilme,

religija ar gyvenimo būdu, argi jie dar gali puoselėti tarpusavio pasitikėjimo, solidarumo ir supratimo jausmus? Kai kurie nacionalizmo tyrinėtojai mano, kad jis išnyks ne tik dėl anksčiau minėtų priežasčių, bet ir dėl to, kad yra siejamas su religine ortodoksija, neliberaliomis arba ikimoderniomis „rasinio grynumo“ ar „kultūrinio autentiškumo“ saugojimo idėjomis, kurios neatitinka dabarties mobilumo ir individų autonomijos vertybių, kurių taip trokštama šiuolaikiniame pasaulyje (Goldman, 2021). Teigiama, kad net jei tautos ir sugebėtų liberalizuotis, liberalioji tautos forma būtų per silpna, kad išlaikytų sistemos integralumui būtinus piliečių solidarumo ar pasitikėjimo ryšius. Kitaip tariant, nacionalizmas šiandien tarsi įstrigęs egzistencinėje dilemoje: būdamas „stiprus“ jis gali kurti pilietinį pasitikėjimą ir solidarumą, bet negali būti pernelyg liberalizuotas; o „silpna“ jo forma, priešingai, gali būti liberali, bet negali palaikyti piliečių pasitikėjimo ir solidarumo ryšių.

Taigi grėsmės nacionalinei valstybei šiandien kyla tiek iš vidaus (mažumų arba diasporų nacionalizmo), tiek iš išorės (jos suverenumą ribojančių transnacionalinių institucijų). Tačiau, bent kol kas, mažumų arba diasporų nacionalizmas Lietuvai nekelia didesnės grėsmės (žemaičių separatizmo kurstymas kol kas neduoda apčiuopiamesnių vaisių, o didžiausia tautinė – lenkų – etnokultūrinė bendrija kompaktiškai susitelkusi viename geografiniame areale ir daugiausia apsiriboja savivaldos lygmens problematika, tad jos galimybės veikti nacionalinę politiką susijusios su šios tautybės asmenų patekimu į aukštus politinius postus bei Lenkijos valstybės Lietuvai daromu spaudimu), tad šios temos neaplėtosime. Jeigu mažumų nacionalizmas iš esmės gali būti vertinamas kaip atkartojantis, o ne metantis iššūkį liberalaus-demokratinio pilietiškumo modeliui, egzistuojančiam nacionalinėje politinėje bendruomenėje, tai transnacionalizmas nacionalinei valstybei gali kelti daug didesnę pavojų kvestionuodamas pačią idėją, kad pilietybė turėtų būti susieta su tam tikra teritorija ir kultūra. Vadovaudamiesi N. McCormicko įžvalga, galime sakyti, kad Europos Sąjungoje prasideda „postsuverenumo“ era, kurioje anksčiau neginčijami nacionalinių valstybių suvereniteto pagrindai dabar patiria rimtus iššūkius iš įtakingų federalizacijos šalininkų pusės (McCormick, 1999). Pavyzdžiui, politinis imigrantų telkimas Europoje iš esmės atmetė senąjį imigrantų integracijos modelį, nes pagal jį iš jų buvo tikimasi, kad jie atsisakys savo ankstesnio tautinio tapatumo ir asimiliuotis su savo naujos tėvynės nacionaline kultūra. Tačiau šiuolaikinės technologijos, tokios kaip internetas ar kelionės, leidžia to išvengti, išsaugant glaudžius ryšius su savo kilmės šalimi, kalba ir tapatumu. Šis reiškinys gana naujas, o jo įtaka kilmės, kaip ir priimančios šalies, politikai nuolat didėja (mūsų atveju tai būtų debatai dėl lietuviškos pilietybės išsaugojimo turint kitos šalies pilietybę, teisės emigrantams balsuoti Lietuvos savivaldos ir, perspektyvoje, nacionaliniuose rinkimuose klausimai ir t. t.). Tai kelia patikimumo, patriotiškumo ir lojalumo abiem šalims problemą, kadangi dviguba pilietybė (kaip ir dvigubas lojalumas) leidžia imigrantams dalyvauti abiejų teritoriškai apibrėžtų nacionalinių bendruomenių politiniame gyvenime arba jo išvengti. Tačiau yra pastebėta, kad imigrantų diasporos dažnai būna labiau susitelkusios bei

solidaresnės ir yra nacionalistiškesnės nei jų bendrapiliečiai tėvynėje. Be to, turėdamos savo kilmės šalies ar stiprios tarptautinės religinės bendruomenės užnugarį, jos gali daryti nemenką įtaką valstybės, kurioje apsistoja, vidaus politikos sprendimams sau naudinga linkme. Tačiau panašų spaudimą nacionalinės valstybės patiria ir iš transnacionalinių organizacijų, tarptautinių verslo, komunikacijų, propagandos ir lobizmo tinklų. Palyginimui, siekdama, kad jos pageidavimai Lietuvos vyriausybėms būtų bemat įgyvendinti, Lietuvos žydų bendruomenė (LŽB) dažnai apeliuoja į tarptautines žydų organizacijas arba jas pasitelkia konkretiems savo interesams patenkinti.

Šiandien, be tokių tarptautinės įstatymų leidybos institucijų kaip Europos Parlamentas, Europos Komisija ir pan., vis didesnę galią nacionalinėms valstybėms Europoje įgauna ir kitos transnacionalinės valdžios formos – tarptautiniai teismai, Pasaulio bankas, Pasaulio prekybos organizacija (PPO) ar Pasaulio sveikatos organizacija (PSO), kurios globali įtaka ypač buvo juntama per COVID-19 pandemiją. Tokių organizacijų galios didinimu siekiama sukurti ir griežtesnę tarptautinę stebėseną žmogaus teisių įgyvendinimo bei užtikrinimo srityje, tai dažnai paskatina konfliktus su vietinėmis kultūromis bei tradicinėmis vertybėmis (prisiminkime debatus dėl Stambulo konvencijos). Tai apima ir tarptautinių teismų nutarimų vykdymą, pavyzdžiui, Tarptautiniam karo nusikaltimų tribunolui ar Europos Teisingumo Teismui perleidžiant jurisdikciją spręsti žmogaus teisių klausimus ir t. t. Visi minėti procesai kvestionuoja besąlygiško nacionalinių valstybių suvereniteto idėją, ypač matant tendenciją, kai tokios transnacionalinės institucijos vis labiau tiesiogiai kišasi ir reguliuoja šalių vidaus reikalus. Tačiau žvelgiant per demokratijos ir legitimumo prizmę iškyla jų pačių veiklos pagrįstumo ir teisėtumo klausimas, pavyzdžiui, ES su savo institucijomis, kaip žinia, turi nemenkų demokratinio legitimumo problemų. Kita vertus, transnacionaliniai dariniai vargu ar gali kurti ir užtikrinti stabilų grupinės priklausomybės jausmą, kad esame „tauta“, „liaudis“ ar „bendruomenė“, vienijama „bendro istorinio likimo“, nors ES ir buvo mėginta kurti „bendraeuropietišką tapatumą“, paremtą bendra Europos istorija ir vertybėmis (Religion and National Identities in an Enlarged Europe, 2015), tačiau šis projektas kol kas neatnešė didesnės sėkmės ir netapo rimtu konkurentu nacionaliniam tapatumui. Vis dar nėra visos Europos žiniasklaidos, nėra visos Europos politinių partijų, ir visos Europos kalbos, jau nekalbant apie mažiau apčiuopiamus dalykus, tokius kaip, pavyzdžiui, europiečių lojalumas Europai ir bendraeuropietiškas solidarumas. Kita vertus, neišvengiamai iškyla ir transnacionalinio politinio bei ekonominio elito kontrolės, atskaitingumo piliečiams ir atstovavimo jų interesams problema, tai ypač ryškiai parodė nedemokratinės ir korupcinės COVID-19 pandemijos valdymo priemonės.

Nacionalinės demokratijos įsitvirtinimo ir sėkmės viena iš priežasčių buvo glaudus ryšių tinklas, užsimezgęs tarp elito ir masių. Politinis elitas valdė tautos vardu, kalbėjo tautos kalba (o ne kita, liaudžiai svetima, kalba, kaip kad būna imperijose), juos siejo tos pačios medijos ir švietimo sistema, skiepijusi bendras vertybes, istorinius pasakojimus ir simbolius. Lyginant su ikinacionalinėmis valdymo formomis, kai elitas nuo žemesnių

sluoksnių būdavo atskirtas kultūriniu, kalbiniu ir politiniu požiūriu, tai buvo esminis, tautos sanglaudą skatinęs, pokytis. O dabarties transnacionalinės demokratijos formos bei institutai kelia grėsmę sugrąžinti mus į šį ikinacionalinį etapą, kuriame mases vėl valdo elitai, su jomis neturintys bendros kalbos ir kultūros ir niekaip joms neatskaitingi nei jos kontroliuojami, o politika ir administravimas vykdomas iš viršaus, pasitelkus valdomą žiniasklaidą ir teisėsaugą, kurios masėms būtų svetimos ir neatlieptų jų interesų bei teisės į patikimą informaciją ar teisingumą. Todėl nereikėtų stebėtis, kad paprasti Europos šalių piliečiai nebėra entuziastingai nusiteikę dėl transnacionalinės demokratijos plėtros ir mano, kad nacionalinė politika iš esmės yra demokratiškesnė nei tarpvalstybinė politika.

Kaip minėta, „bendro likimo“ jausmą visiems politinės tautos atstovams labiausiai padeda kurti istorija ir paveldas, kadangi tautos turi, saugo ir naudojami bendru praeities kartų sukauptu kultūriniu kapitalu bei institucinėmis priemonėmis jam išlaikyti ir perduoti. Tačiau jiems šiandien irgi išskyla nemenkų sunkumų.

Iššūkiai nacionalinei istorijai

Kaip žinia, sovietų valdžia pajungtųjų tautų nacionalizmo bijojo, jį visaip ujo ir persekiojo, mainais kurdama politiškai nepavojingus jo pakaitalus, nes SSRS save vaizdavo kaip valstybę, fundamentaliai kitokią nei „tautų kalėjimu“ buvusi carinė imperija. Tačiau esama teorijos, kad SSRS, šalia socioekonominių priežasčių, žlugo ir dėl to, kad nuo 1978 m. Taškento konferencijos, kurioje buvo priimtas nutarimas spartinti sąjunginių respublikų rusifikaciją, sąmoningai buvo pradėtas forsuoti tautų nykimo procesas (per vadinamąjį *suklestėjimą* (rusų k. *расцвет*) prie *suartėjimo* (rusų k. *сближение*), link *susiliejo* (rusų k. *слияние*) į vieningą rusakalbę „tarybinę liaudį“) ir todėl neišvengiamai kilo tautų savisaugos reakcija, galop atvedusi prie imperijos subyrėjimo. Todėl natūralu, kad naujai besikuriančios posovietinės valstybės sukosi į nacionalinius tautos kūrimo projektus, kuriuos formavo pasiremamos ir ankstesne modernios nacionalinės valstybės kūrimo patirtimi, kad ir kokia kai kur trumpa, apsiribojanti 1918–1920 m. nepriklausomybės epizodu, ji būtų buvusi (Čepaitienė, 2022).

Sovietų Sąjungos žlugimas tapo pretekstu bei palankia ir dirva ir radikaliai Vidurio-Rytų Europos regiono istorijos perrašymui ir totalitarinio režimo dešimtmečiais slopintų, nutylėtų ar trintų kolektyvinių bei individualių atminčių iškilimui. Visam posocialistiniam ir posovietiniam arealui bendru tapo staigus ir skausmingas sovietų režimo padarytų nusikaltimų žmoniškumui atskleidimo, jo aukų reabilitacijos bei pasipriešinimo jam dalyvių pagerbimo klausimas, pareikalavęs įvardyti kaltuosius ir smurtautojus, kolaborantus ir prisitaikėlius, net jei tai ir buvo „žmonės iš mūsų tarpo“. Nepaisant dešimtmečiais sovietų vykdytos sąmoningos istorinės amnezijos ir perrašymo, tautinio atgimimo metu Lietuvos istorikams, politikams, publicistams ir viešiesiems intelektualams greitai pavyko atkurti ir ilgainiui įtvirtinti nuoseklią bei

nepertraukiamą kovos už laisvę ir valstybingumą istorinio pasakojimo liniją, brėžiamą nuo 1941 m. Birželio sukilėlių, per ginkluotą pokario antisovietinį pasipriešinimą, vėlesnę neginkluotą disidentinę kovą iki pat į nepriklausomybę atvedusio Sąjūdžio. Ji tapo naujai kuriamo didžiojo istorinio pasakojimo, pabrėžiančio „mūsų aukas ir didvyrius“, pagrindu. Tačiau nors nepriklausomybės pradžioje šis pasakojimas, grįstas nesuklas-totais ir necenzūrojamais nacionalinės istorijos tyrimais ir naujųjų atminimo formų bei praktikų diegimu, tapo viešosios politikos ir naujojo ideologinio lauko formantu, tačiau taip tęsėsi neilgai. Baltijos šalys veikia pasisuko į kito – eurointegracinio – pro-ješto realizavimą. Pastarasis veikia pareikalavo ne tik savą istoriją integruoti į platesnį europinį kontekstą (čia išskirtinas prof. E. Gudavičiaus vaidmuo istoriškai pagrindžiant Lietuvos įsijungimo į Vakarų civilizaciją kelią, šiame kontekste paminėtini taip pat 2003 m. vykęs karaliaus Mindaugo, „kaip pirmojo Lietuvos eurointegratoriaus“, 750 m. jubiliejus ir 2009 m. šventas „Lietuvos Tūkstantmetis“). Tuo tikslu pradėtas populiarinti LDK savotiško „kaip ES prototipo“ vaizdinys ir esą taikaus multikultūrizmo pavyz-dys (Potašenko, 2009), ieškoti ir iškelti europietiškuosius, su kitomis kaimyninėmis šalimis ir kultūromis jungiančius Lietuvos kultūros fenomenus. Tuo tarsi mėginta įrodyti turint teisę būti besivienijančios Europos dalimi, bet tam teko iš dalies perfor-muluoti viešajame diskurse ir švietimo sistemoje jau įtvirtintą nacionalinės praeities viziją, stengiantis pritaikyti ją prie bendraeuropinio arba plačiau – kosmopolitinio – istorinio pasakojimo nuostatų. Tačiau šis Lietuvos istorijos europietinimas turėjo ir šalutinį – demitologizacijos, desakralizacijos ir tam tikrų praeities veikėjų bei įvykių diskreditacijos poveikį, vaizduojant tautą kaip kultūriškai ir ekonomiškai atsilikusį Europos pakraštį, vis priverstą „eiti į Europą“, kurioje, ir net jos geografiniame centre, iš tiesų yra, nebuvo išvengta nevisavertiškumo kompleksų ugdymo.

Pradėjus „grįžimo į Europą“ ir eurointegracijos žygį veikia teko kvestionuoti atgavus nepriklausomybę susigrąžinto tarpukario („šapokinės“) Lietuvos istorijos naratyvo postulatus, o didįjį nacionalinį istorinį pasakojimą pritaikyti prie naujų geopolitinių uždavinių, tai pareikalavo pereiti nuo etnocentrinės prie pilietinės Lietuvos istorijos ir kultūros perspektyvos (Jarutis, 2011). Panašūs civilizaciniai „grįžimo į Europą“ kaip ir bendresnio pobūdžio globalizacijos procesai ir socioekonominiai iššūkiai turėjo poveikį visoje Vidurio ir Rytų Europoje be įsitvirtinantiems tautiniams istorijos naratyvams – eurointegracija turėjo atlikti nacionalinių atminčių sinchronizaciją bei pajungti jas „bendraeuropinio tapatumo“ kūrimui. Tačiau koks turėjo būti jo pageidautinas turinys? Europos vienijimosi projektas kilo iš pacifistinės pastangos užbėgti už akių naujiems tarpvalstybiniais konfliktams, tad natūralu, kad dėmesys daugiausia kryo į abiejų didžiųjų XX a. karų reflektavimą bei būsimų karinių konfliktų prevenciją, o Holokausto atminimas joje ėmė užimti svarbiausią vietą.

Šios temos įtvirtinimas iš pradžių vokiškajame, paskui europiniame, o galiausiai ir globaliajame lygmenyse vyko palaipsniui, kol XXI a. pr. tapo reikšmingiausia trans-nacionalinio atminimo forma, dominuojančia net ir šalyse, kurios, kaip antai JAV,

su šiuo reiškiniu niekaip tiesiogiai nesusidūrė. Nacizmo kaip „absoliutaus blogio“ ir Holokausto kaip europinės atminties pagrindo ir „didžiausios žmonijos tragedijos bei didžiausios kolektyvinės aukos“ vaizdinys, ES mastu įtvirtintas tarpvalstybinėmis sutartimis, memorialiniais įstatymais, memorialais ir paminklais, žydų genocido neigimo kriminalizavimu (Lipstadt, 2021), tarptautinėmis Holokausto edukacijos programomis ir pan. XXI a. pradžioje įgavo nekvestionuojamos dogmos (vadinamosios „Niurnbergo konsensuso“ (Battini, 2007, p. 115–124; Миллер, 2024)) bruožų. Savo retorinėmis ir ritualinėmis praktikomis bei formomis jis pasirodė esąs gana artimas ir kitoje Europos pusėje – Rusijoje – plėtojama istorijos politikai, kurioje irgi dominuoja nekvestionuojamas „nacizmo kaip didžiausio blogio“, „Didžiosios Pergalės“ ir „didžiausios aukos“ pasakojimas. Taigi, nepaisant tam tikrų skirtumų, dabartinės Vakarų ir Rusijos istorijos politikas jungia vienas bendras bruožas – „kovos su fašizmu“ tema.

Su 2004 m. ES plėtros banga į Rytus Vakaruose įtvirtintas kosmopolitinis pasakojimas susidūrė su naujųjų Sąjungos narių istorijų sampratomis, kuriose dominavo abiejų totalitarinių režimų – nacių ir sovietų – joms padaryti nusikaltimai ir nuostoliai, ilgam nulėmę jų ekonominę atsilikimą ir kultūrinę izoliaciją. Nors iš pradžių, siekiami paspartinti įstojimo į ES procesą, rytų europiečiai vengė akcentuoti šių naratyvų vertybinę konfrontaciją tarp „represijų ir kovos už laisvę“ iš vienos pusės ir „kaltės bei gėdos už Holokaustą“ iš kitos, tačiau veikiai ginčai dėl Holokausto ir Gulago, kaip genocidų, vienodo traktavimo įvairiuose europiniuose formatuose tapo nuolat pasikartojančia tema. Vertybinis „Niurnbergo konsensuso“ ir „dvių totalitarizmo“ konceptų susidūrimas ir mėginimai jį išspręsti abiem pusėms priimtino kompromiso paieškos būdu Europos istorijos politiką padarė komplikuočiau, taip pat ir atviresnę narių vidaus nesutarimams bei nesusikalbėjimui. Vis dėlto, nepaisant pokomunistinėms Rytų Europos šalims ir jų trauminei atminčiai ES parodytų kai kurių pagarbos ženklų ir viešų deklaracijų, smerkiančių komunizmo nusikaltimus, rytų europiečiams taip ir nepavyko išstumti nusistovėjusio kosmopolitinio naratyvo ar bent sumažinti jo reikšmę. Taip Lietuva, kartu su visa Vidurio ir Rytų Europa, turinti dramatišką abiejų totalitarinių režimų patirtį, atsidūrė tarsi savotiškos „atminties buferinės zonos“ padėtyje tarp vakarietiškojo Holokausto ir rusiškojo „Didžiosios Pergalės prieš fašizmą“ naratyvų, kadangi jie abu buvo linkę nuvertinti ar ignoruoti sovietų režimo regione, kur įsivyravo, padarytus nusikaltimus žmoniškumui. Todėl nacionalinė rytų europiečių istorija, akcentuojanti savas aukas ir savus didvyrius, tiek liberaliojo vakarietiškojo, tiek ir šovinistinio rytietiškojo, veikiai buvo suvokta kaip neatitinkanti jų keliamų reikalavimų ir susidūrė su įvairiais sunkumais bei diskreditavimo bandymais.

Šis trumpai pristatytas platesnis dabartinės regiono istorijos politikos kontekstas leidžia geriau suvokti vis gausėjančių ir nebūtinai tiesiogiai iš Rusijos vykdomų hibridinių atakų prieš Ukrainą, Lietuvą ir kitas Baltijos šalis, siekiant jas tarptautinėje arenoje diskredituoti kaip neva „linkusias į nacizmą“, savus karo nusikaltėlius „dangstančias“ ar „šlovinančias“ valstybes, logiką ir motyvaciją, kuri sulaukia atgarsio ir Vakaruose.

Rusija dažnai mėgdžioja ir sumaniai išnaudoja Vakarų diskursui suprantamas ir artimas temas ir retoriką, o kartais į šį kosmopolitinės istorijos įtvirtinimo darbą nacionalinės sąskaita noriai įsitraukia ir kai kurie minėtų šalių vietos politikai, intelektualai ir menininkai. Taip didžiojo nacionalinio istorinio pasakojimo formavimo lauke pastarąjį dešimtmetį padėtis ėmė reikšmingai keistis, į viešuosius debatus vis dažniau įsitraukiant naujoms interesų grupėms – įtakingoms tarptautinėms ir vietos žydų ar lenkų organizacijoms, užsienio ambasadoms, nacionaliniams ir regionų politikams, išeivijos atstovams, viešiesiems intelektualams bei žurnalistams, rašytojams, tinklaraštininkams ir pan. O anksčiau valstybės istorijos politikos formavimui didelės reikšmės turėjusios atminimo bendruomenės – sovietinių represijų aukų ir kovotojų, politinių kalinių ir disidentų organizacijos ar grupės, jį jau palieka dėl garbaus amžiaus ar mirties... Tad kosmopolitinės istorijos politikos idėjos ir nuostatos, nekritiškai perimamos iš europinio konteksto ir palaikomos įtakingų tarptautinių bei vietos organizacijų, vis aktyviau įgyvendinamos vietos politinio ir intelektualinio elito rankomis. Ryškiausi šių pokyčių pavyzdžiai – „Genocido aukų muziejaus“ pervadinimas į „Okupacijų ir kovų už laisvę muziejų“ 2017 m., kol kas nesėkmingi mėginimai pakeisti „Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro“ pavadinimą į „Totalitarinių režimų tyrimo centrą“, tuo siekiant užgožti faktą, kad ir kitos regiono tautos, įskaitant lietuvius, irgi patyrė genocidą; taip pat kova dėl Jono Noreikos (Generolo Vėtros) ir Kazio Škirpos viešo įamžinimo arba nuolatiniai mėginimai diskredituoti kitų Birželio sukilėlių bei pokario partizanų atminimą, nesigėdinant tam net pasitelkti atvirus šmeižtus ir melą... Be to, istorinis pasakojimas vis labiau pasitelkiamas aptarnauti ir globalistinių projektą (filosofo Lauryno Peluryčio apie S. Šalkauskį kaip „atvirumo ir neužsidarymo“ filosofą darbas buvo apdovanotas valstybės stipendija) ir t. t. Minėtos tendencijos, kaip ir dėl jų kylantys konfliktai, loginiai nenuoseklumai ir blaškymasis rodytų, kad Lietuva neapsisprendžia, kurią istorijos politiką norėtų įgyvendinti – nacionalinę ar kosmopolitinę – tai šiandien, ypač augančio geopolitinio nesaugumo kontekste, darosi pavojinga, nes antrasis variantas užkerta kelią ne tik tam tikroms istorijos interpretacijoms, bet ir tautinio patriotizmo ugdymui.

Pastebėta stiprėjanti istorinės atminties moralizacijos (per aukų iškėlimą ir alternatyvių įtvirtinamai kosmopolitinei nuostatai praeities versijų marginalizacijos bei kriminalizacijos) tendencija ir dėl to politinis praeities išnaudojimas turi tiesiogines sąsajas ir su sovietinio laikotarpio Lietuvos istorijos vertinimų pokyčiais, ypač lemiamais 2023 m. priimto „Draudimo propaguoti totalitarinių autoritarinių režimų ir jų ideologijas“ įstatymo. Jo praktinis taikymas pradėjo kelti sovietiniu laikotarpiu gyvenusių lietuvių visuomenės ar kultūros veikėjų, kaltinamų kolaboravimu su sovietų režimu arba savo esą kūryba prisidėjus prie jo įtvirtinimo, sovietmečiu sukurtų atminimo ženklų išsaugojimo / atmetimo dilemas (garsiausi Salomėjos Nėries, Petro Cvirkos, Liudo Giros atvejai) arba naujų jų įamžinimo formų poreikio klausimą (paminklų Justinui Marcinkevičiui ir Algirdui Brazauskui statybos atvejai). O tai veda

prie poreikio išsamiau aptarti ir nacionalinio paveldo apskritai likimą postnacionaliniu laikotarpiu, kai stiprėja tokios šiuolaikinės kultūros linkmės kaip postmodernioji dekonstrukcija, „didžiųjų pasakojimų mirtis“, politikorektiškumas, genderizmas, *wokeizmas*, tapatumų politika (angl. *identity politics*), atmetimo kultūra (angl. *cancel culture*) ir neapykantos kalba“ (angl. *hate speech*), žmogaus teisių ideologija, ekologinė „žaliojo kurso“ darbotvarkė ir pan.

Iššūkiai nacionaliniam paveldui

Paveldokūra yra daugialypis, prieštaringas ir komplikuotas individualaus ir kolektyvinio praeities atminimo, apmąstymo ir perinterpretavimo procesas, kuriame istorijos laikotarpiu atsitiktinai išlikusios, sąmoningai bendruomenių ar pavienių individų išsaugotos ar net atkurtosios materialiosios praeities liekanos ir nematerialiosios praktikos padeda dabarčiai, visų pirma, kaip tam tikrų kolektyvinių tapatumų kūrimo ir palaikymo, politinės valdžios ar simbolinės galios sutelkimo bei pateisinimo priemonė bei sukaupto gyvenimiško patyrimo ir dvasinių vertybių perdavos jaunosioms kartoms būdas. Kita vertus, čia visuomet išlieka potenciali ar reali trintis tarp *asmeniško ir intymaus* (mano, šeimos, giminės, bendruomenės, regiono) ir *mūsų* (nacionalinio, supranacionalinio ir universalaus, pasaulio) paveldo dėmenų – paveldo kaip to, kas *prigimta* ir *sava*, ir to, kas, turint įvairių tikslų, *sukonstruota* ir *įdiegta*. Paveldosaugos disciplinos formavimosi procesą tyrinėję istorikai pastebi, kad jai įsitvirtinti ir paplisti europiniu, o vėliau ir globaliuoju, mastu didžiausios įtakos turėjo būtent nacionaliniai judėjimai (Graham, 1998, p. 19–49; Jokilehto, 1999). Jeigu modernybę galima aiškinti kaip siekį „fiksuoti“ erdvę griežtai teritoriškai ir kultūriškai apibrėžtų nacionalinių vastybių sukūrimu, tai būtent kultūros paveldo vertybės tapo vienomis iš svarbiausių priemonių formuojant bei palaikant politines tautų aspiracijas ir susiejant jas su konkrečiomis teritorijomis, erdvėmis, vietomis, objektais bei istoriniais pasakojimais (Graham, Ashworth ir Tunbridge, 2000, p. 187–190). Prie to prisidėjo ir Tėvynės personifikacija tampantys simboliniai kraštovaizdžiai ar materialūs objektai, kuriuose susiejamas regimosios aplinkos materialumas ir estetiškumas su poetiniais „savojo krašto“ ir jam būdingų išskirtinių savybių vaizdiniais (Čepaitienė, 2014). Kitaip tariant, tiek materialus, tiek ir nematerialus paveldas geriausiai padeda vizualizuoti Tėvynę ir tautą, iš abstrakcijų paversti jas kiekvienam lengvai suprantamomis ir brangintinomis duotybėmis, taip formuojant pilietinius „prisirišimo“ ir „priklausymo tautai“ jausmus ir moralinį įsipareigojimą jai. Taip pat kas, jei ne paveldo vertybės ir rūpinimasis jomis, labiausiai tinka įkūnijant ir praeities, dabarties ir ateities kartų ryšį ir neišardomą genetinę bei simbolinę bendrystę, tuo pačiu leidžiančią šeimų ir giminių istorijas bei relikvijas susieti su oficialiomis „įsivaizduojamos tautinės bendruomenės“ reprezentacijomis bei manifestacijomis, tokiomis kaip didieji meno kūriniai ar architektūros paminklai? Vis dėlto, nors dar iki neseno laiko būtų neįmanoma įsivaizduoti suverenios

valstybės be nacionalinių simbolių, muziejų, galerijų, archyvų, bibliotekų, teatrų, paminklų bei kitų atminties institucijų, kaip ir istorinių pasakojimų, herojų, švenčių ir ritualų, tačiau šiandien daugelyje labiausiai išsivysčiusių Vakarų šalių regime veikia priešingą vaizdą – sistemingas pastangas, nacionalinės kultūros saugojimo sąskaita, išryškinti ir pabrėžti kultūrinę įvairovę ir grupinius skirtumus.

XX a. pab. – XXI a. pr. sociokultūrinis kontekstas, tokie vėlyvosios modernybės arba postmoderno epochos reiškiniai kaip sekuliarizacija, globalizacija, pasauliniu mastu įsigalinti neoliberalioji ekonominė doktrina, auganti transnacionalinių korporacijų galia, itin suintensyvėjęs socialinis mobilumas skatina globalią masinės kultūros plėtrą, nacionalinės savivokos tapatumo irimą ir t. t. Intensyvūs emigracijos mastai verčia peržengti teritoriją, vietos kultūra ir kalba apibrėžtas tapatumo ribas, o tautinis tapatumas įgauna naujų transnacionalinių ar globaliųjų bruožų, grėsdamas prarasti pirmiausia ir labiausia kalba ir žeme paremtą savivoką. Postmodernus mąstymas meta iššūkį nacionalizmui, išreikšdamas pasidarygėjimą homogenizuojančiais ir tikrovę esą hierarchizuojančiais metanaratyvais ir skatina atrasti bei pripažinti kultūrinę įvairovę ir kartu kolektyvinių tapatumų nestabilumą (fluidiškumą). Savo ruožtu europeizacija ir globalizacija irgi stengiasi išstumti paveldo sampratą, paremtą tautinio tapatumo viršenybe, vietoj jo pasiūlydama „pasaulio“ ir „Europos paveldo“ konceptus, kurių turinys iki šiol išlieka pakankamai neapibrėžtas (Hogan, 2009, p. 305–338). Dėl vadinamojo Trečiojo pasaulio šalių dekolonizacijos ir masinės migracijos į labiau išsivysčiusias šalis pakito Vakarų šalių demografinė struktūra, jose įsikūrė stambios atvykėlių etnokultūrinės diasporos. Anksčiau diskriminuotos grupės – žemesnieji visuomenės sluoksniai, negausios religinės bendruomenės, etninės ir kitokios mažumos, moterys, ekonominiai imigrantai, pabėgėliai, neįgalieji ir t. t. – tapo vis aktyvesniais viešosios erdvės dalyviais, kovojančiais dėl savo teisių ir politinių interesų pripažinimo, taip pat kvestionuojančiais tradiciškai susiklosčiusius elito ir neprivilegijuotųjų grupių socialinius vaidmenis (Raphael, 1994). Šių bendruomenių tapatumą ir politines pretenzijas kurti ir palaikyti padeda ir jų tikros ar mitinės praeities įvykiai, asmenybės, simboliai, ženklai, vietos ir materialieji atributai. Kai kada šie judėjimai įgauna politinį svorį ir net bando mesti iššūkį susiklosčiusiems kultūros politikos modeliams, kurių sudėtinė dalis yra ir istoriškai susiklosčiusi valstybės istorijos ir paveldo politika. Nesenas pavyzdys – JAV juodaodžių smurtiniai veiksmai prieš konfederacijos paminklus².

Jei sovietmečiu Baltijos šalys buvo SSRS „Mažieji Vakarai“, tai dabar, pasikeitus geopolitinei situacijai, jos liko tik ES rytuose atsidūrusiais socioekonomiškai atsilikusiais „Mažaisiais Rytai“. Siekiant šį atsilikimą įveikti, tautinius nevisavertiško jausmus nugalėti, nacionalinis tapatumas ir vietinės, valstietiškosios, kultūros bagažas jau ima atrodyti kliuviniu ir našta, todėl šalinami iš mokyklinio literatūros kanono.

² Plačiau žr. Upton Dell. (2018). Confederate Monuments, civil values in the wake of Charlottesville. Prieiga internetu: <http://www.sah.org/publications-and-research/sah-blog/sah-blog/2017/09/13/confederate-monuments-and-civic-values-in-the-wake-of-charlottesville> (žr. 2018 01 31).

Paradoksas, išsilaisvinus iš tautas į vieną katilą lydžiusios sovietų imperijos, dabar, kai lyg ir niekas nebetrukdo puoselėti tautinį tapatumą, jo pradeda vis labiau gėdintis ir kratytis. O pastaruoju metu, panašu, kad šie procesai jau įgyja ir vis didesnę pagreitį oficialiojoje valstybės politikoje (valstybinės lietuvių kalbos vartosenos lauko siaurinimas, lietuviškojo raidyno išdarymas, lituanistikos „optimizavimas“ VU ir bendrojo lavinimo sistemoje, ginčai dėl Lukiškių aikštės, atskleidę priešpriešą tarp „liaudies“ ir „elito“ turimo nacionalinių simbolių suvokimo ir t. t.). Tuo Lietuva ryškiai išsiskiria iš savo kaimynių, kuriose gynybinis mažųjų tautų nacionalizmas nerizikuoja būti sutapatintas su nacizmu, ar liberalų dienotvarkės atmetimas kaip „nepažangus“ ir „nebeturintis perspektyvų“. Tad viešojoje erdvėje matome vis didėjančią liberaliau ir tautiškiau nusistačiusių visuomenės dalių priešpriešą, kartais įgaunančią ir „kultūrinių karų“ pavidalą.

Kalbant apie valstybės politiką santykiuose su joje gyvenančiomis etnokultūrinėmis bendrijomis, reikia konstatuoti, kad Lietuvoje įsigalėjo ir iki šiol palaikomas vadinamasis „branduolio+“ modelis (Ashworth, Graham ir Tunbridge, 2007, p. 79–82; Čepaitienė, 2018, p. 338–351), t. y. dominuojančios *lietuvių + kitų* etnokultūrinių bendrijų paveldo darnaus sugyvenimo vaizdinys, kurio šaknys auga iš viduramžiško LDK palikimo. Tačiau kai kurie ženklai („trijų raidžių“ įstatyminio diegimo peripetijos, siūlymai regionuose, kur dominuoja tautinės mažumos, įvesti dvikalbystę ir t. t.) rodytų, kad vis didesnis spaudimas daromas norint pereiti prie to, ką būtų galima pavadinti „stulpų“ modelio (Ashworth, Graham ir Tunbridge, 2007, p. 82–84) variantu, kai skirtingos grupės gyvena viena nuo kitos gana izoliuotai. Tačiau tai kertasi su pačia unitarinės valstybės sąranga ir su konstituciniu lietuvių kalbos kaip valstybinės statusu, jau nekalbant apie potencialias tokių išskirtųjų regionų separatizmo ar kaimyninių šalių manipuliavimo jų tikru ar tariamu nepasitenkinimu Lietuvos vykdoma daugiakultūriškumo politika, grėsmes.

Visuose šiuose debatuose dažnai apeliuojama į žmogaus teises. Tačiau klasikine žmogaus teisių sampratą dabar sparčiai keičia žmogaus teisių ideologija, kai kurios mažumos ar juos palaikantys viešieji intelektualai ir *influenceriai*, sąvokas „žmogus“ ir „teisės“ jau linksta sutapatinti tik su LGBT bendruomene ir suskliausti iki jos, lyg visi kiti jau būtų nežmonės, o jų teisės į pagarbą bei orumą – jokios ne teisės. Nors, kalbant apie kultūros paveldą kaip vieną iš kultūrinių bendruomenių teisių ir jo santykį su individų autonomiškumu ir orumu, dažniausiai iškyla jų suderinimo problema (*Cultural Diversity, Heritage and Human Rights. Intersections in Theory and Practice*, 2010) (ypač tais atvejais, kai siekiant užtikrinti vienas, pažeidžiamos kitos teisės, kaip antai tradicijos apipjaustyti mergaites kai kuriose Afrikos šalyse ir tų mergaičių teisę į savo kūną, ar panašūs atvejai). Tačiau šiandien vis dažniau iškyla ir šiuolaikinės kultūros bei paveldosaugos sankirtos su minėtomis naujosiomis tendencijomis. Antai klasikinei nacionalinio paveldo sampratai ypač pavojinga yra postmodernioji dekonstrukcija, ardanti ir nuprasminanti viską, prie ko tik prisiliečia. Prisiminkime lietuviškų

nacionalinių simbolių meninio „dekonstravimo“ pavyzdžius – „sufeministintą“ Vytį, menininkui D. Liškevičiui atliekant performansą rudos spalvos skysčiu išterliotą trispalvę, M. Ivaškevičiaus romaną „Žali“, „postmoderniai“ interpretuojantį realias pokario partizanų asmenybes, ir t. t. Kita vertus, ir lietuviškos kultūros vertybės bei tradicijos vis labiau patiria spaudimą iš šiuolaikinio „politikorektiškumo“ pusės. Antai kasmet vis atsinaujina reikalavimai iš Užgavėnių išimti žydo personažą kaip neva „antisemitinį“³, nors etnografai tokius kaltinimus atmeta kaip niekuo nepagrįstus⁴. O apie stiprėjantį genderizmą ir „kovą su patriarchalizmo atgyvenomis“ derėtų prisiminti kalbant apie unikalios mūsų moteriškų pavardžių darybos sistemos keitimą, kai 2003 m. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimu⁵ buvo leista iš vyriškos pavardės formos sudaryti pavardę su galūne -ė. Nors dažniausiai ši moteriškos pavardės forma pasirenkama siekiant nusišlepti faktą, jog moteris yra ištekėjusi (tačiau kam tada tekėti, jei tai laikoma tokiu gėdingu dalyku?), kadangi vis dar nėra įprasta tokią formą suteikti mergautinėms pavardėms, kokia nors naujadarinė Petrauskė, Butkė ar Augulė vis tiek išsiduoda esanti ištekėjusi... Be to, norima įvesti dar daugiau moteriškos pavardės variacijų, siūlant iš vyriškos pavardės su galūne -a sudaryti moterišką pavardės formą su tokia pat galūne, tačiau šiai naujovei, kaip griaušančiai kalbos sistemą ir artimai slaviškų pavardžių darybai, pasipriešino kalbininkai.

Diegiant naujas, nebinarines lyties (angl. *gender*) sampratas vis labiau kėsinama ir į konstitucinę tėvų teisę auklėti savo vaikus pagal savo šeimos tradicijas bei tikėjimą. Mėginama ne tik indoktrinuoti vaikus per ugdymo sistemą (daug ginčų sukėlusį „Gyvenimo įgūdžių“ programa, skatina juos pripažinti „šeimų“ ir „lytinių tapatumų“ įvairovę), apeinant tėvų valią, net kriminalizuojant naujesiems ideologams nepatinkančius jų požiūrius ar vertybines nuostatas, taigi iš esmės nebeleidžiant tėvams perduoti vaikams šio, giluminio, labiausiai asmeniško, paveldo.

Tačiau, ar ir pats paveldas dar turi teisę būti perduotas autentiškas ir neiškraipytas pagal šiuolaikines, jį neva pagerinti pasišovusias madas? Šį klausimą iliustruoja 2024 m. jubiliejinėje dainų šventėje skambėjusių liaudies dainų ir šokių autorinės improvizacijos, kartais nuklystančios labai toli nuo originalo ir su juo nieko bendro nebeturinčios. Tai kelia rimtus pagarbos nematerialiajam paveldui ir tradicijai, kitaip tariant, paveldonaudos etikos, klausimus. Jei taip būtų elgiamasi su profesionaliais kūriniais, tai jiems juk

³ Dykoviėnė, A. (2017). Užgavėnės pakvipo ne blynais, o antisemitizmu. Kauno diena.lt, 2017-02-28. Prieiga internetu: <https://m.kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/uzgavenes-pakvipo-ne-blynais-o-antisemitizmu-799356>.

⁴ Etnologas apie žydų vaizdavimą Užgavėnėse: ši tradicija Lietuvoje – nuo senų laikų. LRT.lt, 2017-02-27. Prieiga internetu: <https://www.lrt.lt/naujienos/tavo-lrt/15/164850/etnologas-apie-zydu-vaizdavima-uzgavenese-si-tradicija-lietuvoje-nuo-senu-laiku>

⁵ Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas dėl moterų pavardžių darymo, 2003 m. birželio 26 d. Nr. N-2 (87). Prieiga internetu: <https://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai/nutarimai/del-moteru-pavardziu-darymo?lang=lt>.

galiotų autorinių teisių apsauga, tačiau jeigu kūrinio autorius nežinomas, kolektyvinis ar anoniminis, t. y. pati tauta, tai su jos kūryba jau galima elgtis laisvai ir nevaržomai?

Išvados

Išsiaiškinome, kad nacionalizmas yra valstybės stabilumo, piliečių solidarumo ir atsparumo išorės grėsmėms šaltinis, o jo sąmoningas silpninimas kartu silpnina ir įvairius socioekonominius skirtumus išlyginančią bei pilietinį aktyvumą skatinančią demokratiją. Nacionalizmas yra lyg „klėjai“, sujungiantys pavienius egoistinius individus ir grupes į jų siaurus interesus peržengiančią tautinę bendruomenę. Tačiau, nors jis padėjo sukurti modernias tautas, o jo ryšiai su demokratija yra neginčijami, tačiau šiandien jam iškyla daugybė naujų iššūkių ir pavojų. Suprivatinant ir suišteklinant viešąsias gėrybes bei paslaugas, sukurtas „gerovės valstybės“ kūrimo laikotarpiu, skatinama socialinė ir elitų bei visuomenės atskirtis. Silpstant kultūrinio bendrumo, pilietinio solidarumo ir politinio lojalumo savai valstybei ryšiams piliečiai patenka į egzistencinio susvetimėjimo, ekonominės visų kovos su visais ir sociopsichologinės bejėgystės pinkles, auga baimė ir nepasitikėjimas. Visa tai ypač pastebima Lietuvoje, kurios gyventojai jau nebenori (ar nebegali) būti nei tauta, nei piliečiai (tai aiškiai rodo ne tik išliekantys emigracijos mastai, bet ir abejingumas viešiesiems reikalams, pasyvumas rinkimuose, jau balansuojantis ant jų teisėtumo ribos). Nei stambiosios verslo struktūros, nei politinis elitas, tapę priklausomais nuo transvalstybinių darinių valios, nėra suinteresuoti šio socialinio ir kultūrinio sąryšingumo atkūrimu, kadangi jis galėtų reikšti ir kolektyvinės valios struktūriniais pokyčiais radimąsi. Tokiomis aplinkybėmis neišvengiamai grįžtama į priešmodernią, archajinę būklę, kur viską lemia fizinė, politinė ar ekonominė galia. Demokratija virsta imitacine ir procedūrine, įsigali nuo atsakomybės, atskaitomybės ir rinkėjų kontrolės išsilaisvinusi partokratija, o viešieji politiniai debatai užgožiami nepalaujamo medijų propagandos ir manipuliavimo piliečių nuomone srauto, turinčio padėti išlaikyti politinį *status quo*.

Tokioje postmodernioje situacijoje didžiulius iššūkius patiria ne tik tautinė savimonė, bet ir nacionalizmo klestėjimo epochoje sukurtas nacionalinės istorijos bei paveldo vaizdinys. Nors iš pradžių dekonstrukcija atliko gerą darbą, diskredituodama sovietinius mitus ir ideologiją, bet senųjų struktūrų ir galios šaltinių ardymo įkarštis nesiliovė ir persimetė į tautinės kultūros esminius elementus, šiandien jau dekonstruojant kalbą, raidyną, nacionalinius simbolius, nacionalinius mitus, nacijai svarbius autoritetus ir istorines asmenys. Ugdymo srityje atmetant agrarinės kultūros palikimą (Žemaitė ir kiti lietuvių literatūros klasikai laikomi nebesuprantamais ir nebeįdomiais, tad keičiami šiuolaikinių autorių kūriniais, dar nepraėjusiais laiko išbandymo), taip pat atmetama ir moderni, kad ir sovietizuota, lietuvių kultūra (iš atminties trinami sovietmečio rašytojai ir poetai, neva „susiteršę“ kolaboravimu), dainų šventės (N. Putinaite) ir t. t. Kas gi mums liks, jeigu viso to bus atsisakyta dabarties geopolitinio nesaugumo

sąlygomis? Kuo beliks remtis norint išsaugoti lojalumą šaliai? Šioje situacijoje matyti viena išeitis – inteligentams, kultūrininkams, valstybinės ir tautinės sąmonės dar nepraradusiems žmonėms burtis į bendraminčių, šiuolaikinių disidentų, būrelius ir imtis atlikti nematomą, nedėkingą darbą gaivinant bei palaikant nacionalinę kultūrą ir priešintis jos ardymo tendencijoms, kaip kad būta XIX a. pab., prieš pat tautinio atgimimo pradžią, arba Sąjūdžio išvakarėse. Kad būtų galima be sąžinės graužimo ištarti: *feci, quod potui, faciant meliora potentes*.

Literatūra

- Anderson, B. (1983). *Imagined Communities*. London, New Left Books.
- Ashworth, G., Graham, B. ir Tunbridge, J. (2007). *Pluralising Pasts. Heritage, Ideality and Space in Multicultural Societies*. London, Pluto Press.
- Battini, M. (2007). *The Missing Italian Nuremberg. Cultural Amnesia and Post-war Politics*. Palgrave MacMillan.
- Blokker, P. (2005). Populist Nationalism, Anti-Europeanism, Postnationalism and the East-West Distinction. *German Law Journal*, 6(2), 371–389.
- Čepaitienė, R. (2014). Vietos dvasia – prijaukinimas ar medžioklė? (p. 22–72). In *Vietos dvasios beiškant*. Sud. R. Čepaitienė. Vilnius, LII.
- Čepaitienė, R. (2018). Nacionalinio paveldo idėjos kaita ir nūdienos iššūkiai (p. 338–351). In *Vakarykščio pasaulio atgarsiai*. Sud. M. Matulytė, R. Juzefovičius ir R. Budrys. Vilnius, LNM-LKTI.
- Čepaitienė, R. (2022). *Postsovietinis tranzitas: nuo Sovietų Sąjungos žlugimo iki karo Ukrainoje. Atmintis, paveldas, tapatumas buvusioje SSRS*. Vilnius: Obuolys.
- Crouch, C. (2004). *Post-Democracy*. Polity Press.
- Cultural Diversity, Heritage and Human Rights. Intersections in Theory and Practice*. (2010). Red. M. Langfield, W. Logan ir M. Nic Craith. London / New York, Routledge.
- Dykovienė, A. (2017). Užgavėnės pakvipo ne blynais, o antisemitizmu. *Kauno diena.lt*, 2017-02-28. Prieiga internetu: <https://m.kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/uzgavenes-pakvipo-ne-blynais-o-antisemitizmu-799356>
- Etnologas apie žydų vaizdavimą Užgavėnėse: ši tradicija Lietuvoje – nuo senų laikų. In *LRT.lt*, 2017-02-27. Prieiga internetu: <https://www.lrt.lt/naujienos/tavo-lrt/15/164850/etnologas-apie-zydu-vaizdavima-uzgavenese-si-tradicija-lietuvoje-nuo-senu-laiku>
- Gans, Ch. (1998). Nationalism and Immigration. *Ethical Theory and Moral Practice*, 1(2), 159–180.
- Goldman, S. (2021). *After Nationalism. Being American in an Age of Division*. Pennsylvania University Press.
- Graham, B. (1998). The Past in Europe's Present: Diversity, Identity and the Construction of Place (p. 19–49). In *Modern Europe: Place, Culture and Identity*. B. Graham (sud.). London: Arnold.
- Graham, B., Ashworth, G. ir Tunbridge, J. (2000). *A Geography of Heritage. Power, Culture and Economy*. London, Arnold.
- Hazon, Y. (2023). *Nacionalizmo dorybė*. Vilnius, Valstybingumo studijų centras, p. 37–42.

- Hogan, P. C. (2009). Romantic Love and the End of Nationalism: Walt Wittman and Emma Goldman (p. 305–338). In *Understanding Nationalism: On Narrative, Cognitive Science, and Identity*. Columbus: The Ohio State University Press.
- Jarutis, V. (2011). Kultūros paveldas, tautinė valstybė ir globalizacija: tarpusavio ryšiai ir įtakos. *Politologija*, 3, p. 87–116.
- Jokilehto, J. (1999). *A History of Architectural Conservation*. Oxford, Butterworth/Heinemann, p. 21–22.
- Kotkin, J. (2023). *Neofeodalizmo atėjimas. Perspėjimas pasaulinei viduriniajai klasei*. Vilnius, Valstybingumo studijų centras.
- Kymlicka, W. (2004). Nationalism, Transnationalism and Postnationalism (p. 227–268). In *From Liberal Values to Democratic Transition. Essays in Honor of János Kis* (sud. R. Dworkin). Central European University Press.
- Lipstadt, D. (2021). *Denying the Holocaust. The Growing Assault on Truth and Memory*. New York: The Free Press.
- Margalit, A. ir Raz, J. (1990). National Self-Determination. *Journal of Philosophy*, 87(9), 439–461.
- McCormick, N. (1999). *Questioning Sovereignty*. Oxford: Oxford University Press.
- McLaughlin, N. (1996). Nazism, Nationalism, and the Sociology of Emotions: Escape from Freedom Revisited. *Sociological Theory*, 14(3), 241–261.
- Potašenko, G. (2009). Istorijos kultūra **šiuolaikinėje** Lietuvoje: daugiakultūriškumo samprata visuomenėje ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimuose (p. 275–300). In *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tradicija ir tautiniai naratyvai*. Vilnius, VU.
- Raphael, S. (1994). *Theatres of Memory. Volume 1: Past and Present in Contemporary Culture*. London: Verso.
- Religion and National Identities in an Enlarged Europe*. (2015). Sud. W. Spohn, M. Koenig ir W. Knobl. Palgrave MacMillan.
- Upton, D. (2018). *Confederate Monuments, civil values in the wake of Charlottesville*. Prieiga internetu: <http://www.sah.org/publications-and-research/sah-blog/sah-blog/2017/09/13/confederate-monuments-and-civic-values-in-the-wake-of-charlottesville> (žr. 2018 01 31).
- Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas dėl moterų pavardžių darymo, 2003 m. birželio 26 d. Nr. N-2 (87). Prieiga internetu: <https://www.vlkk.lt/vlkk-nutarimai/nutarimai/del-moteru-pavardziu-darymo?lang=lt>.
- Миллер, А. (2024). Устой «глобальной» мемориальной культуры под вопросом. In *Россия в глобальной политике*, 22(3), с. 68–81.

The State of National Culture in the Era of Post-nationalism

Rasa Čepaitienė

Lithuanian Institute of History, Tilto St. 17, LT-01101 Vilnius, Lithuania, geokdepe@gmail.com

---

Summary

This article situates national culture in the contemporary world in a broad socio-political context, particularly with nationalism, democracy, human rights, neoliberalism, the narrative of national history, and the concept of national heritage. It analyzes the reasons for the weakening of nationalism in modern liberal societies and Lithuania, and discusses the socio-economic challenges and threats it faces. It concludes that without the development of national consciousness, it is impossible to maintain national identity as a source of solidarity and loyalty of citizens to their country. The reinterpretation of history or heritage from a cosmopolitan perspective tends to distort historical truth and create anachronistic images and representations of the past influenced by current ideological currents.

Keywords: *nationalism, democracy, human rights, national history, national heritage, postmodernism, deconstruction, political correctness.*

Gauta 2024 06 12 / Received 12 06 2024
Priimta 2024 06 17 / Accepted 17 06 2024